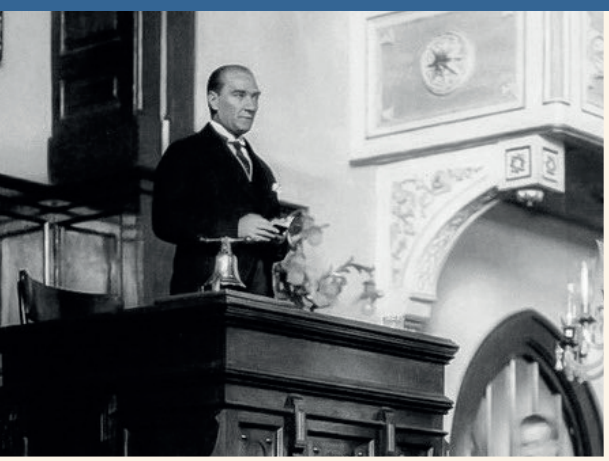
TÜRKİYE CUMHURİYETİ TARİHİ

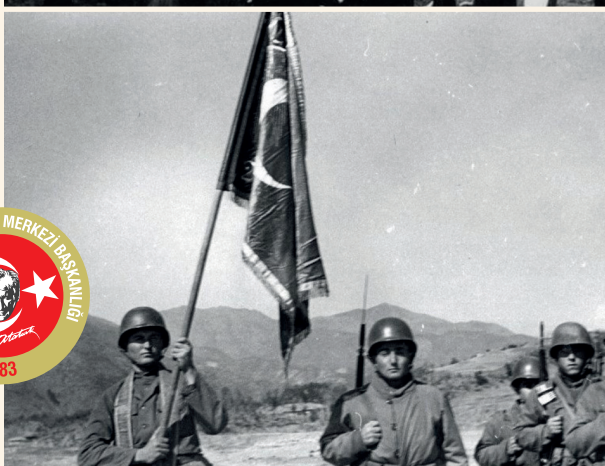
YENİ TÜRKİYE: TÜRKİYE CUMHURİYETİ

2

ATATÜRK ARAŞTIRMA MERKEZİ BAŞKANLIĞI
1983

TÜRKİYE CUMHURİYETİ TARİHİ-II

Yeni Türkiye: Türkiye Cumhuriyeti

KİTAP EDİTÖR KURULU

Neşe Özden ♦ Mehmet Temel ♦ Yasemin Doğaner ♦ Zehra Aslan
Mustafa Sıtkı Bilgin ♦ Ömer Osman Umar ♦ Abdullah İlgazi
Halil Bal ♦ Mehmet Hacisalihoğlu ♦ Ali Satan ♦ Nurten Çetin
Hatice Güzel Mumyakmaz

ATATÜRK ARAŞTIRMA MERKEZİ

Ankara ♦ 2023

ATATÜRK KÜLTÜR, DİL VE TARİH YÜKSEK KURUMU
ATATÜRK ARAŞTIRMA MERKEZİ YAYINLARI 548

Türkiye Cumhuriyeti Tarihi-II
Yeni Türkiye: Türkiye Cumhuriyeti

Editörler
Neşe Özden ♦ Mehmet Temel ♦ Yasemin Doğaner ♦ Zehra Aslan
Mustafa Sıtkı Bilgin ♦ Ömer Osman Umar ♦ Abdullah İlgazi ♦ Halil Bal
Mehmet Hacisalihoğlu ♦ Ali Satan ♦ Nurten Çetin ♦ Hatice Güzel Mumyakmaz

İnceleyiciler
Ali Satan ♦ Mehmet Temel

Proje Yayın Koordinatörü
Selcan Koçaslan ♦ Aynur Yavuz Akengin

1. Baskı: Ankara 2023
Takım ISBN 978-975-17-5694-7
ISBN 978-975-17-5696-1

Kapak ve Sayfa Tasarımı
Selen Kuyucu

Atatürk Araştırma Merkezi
Genel Ağ: atam.gov.tr
E-Mağaza Genel Ağ: emagaza-atam.ayk.gov.tr

5846 sayılı Fikir ve Sanat Eserleri Kanunu'na göre bu eserin bütün yayın, tercüme ve iktibas hakları Atatürk Araştırma Merkezine aittir.

İÇİNDEKİLER

EDİTÖRLER VE BÖLÜM YAZARLARI XXIII

KISALTMALAR XXVI

TAKDİM 1

ÖN SÖZ 3

I. KISIM

ATATÜRK DÖNEMİ (1923-1938)

1. CUMHURİYETİN KURUCUSU ATATÜRK 9

1.1. Ailesi ve Öğrenim Yılları 9

1.2. Askerî Görevleri 11

1.3. Millî Mücadele Dönemi'ndeki Faaliyetleri 16

1.4. Devlet Kurucusu Mustafa Kemal Atatürk 23

2. ATATÜRK DÖNEMİ'NDE DEVLETLER 28

2.1. Avrupa Devletlerinde Rejim ve Sistemler (1923-1938, Seçili Ülke Örnekleri) 28

2.1.1. Liberal Yönetim Örnekleri (Fransa, Çekoslovakya, Polonya) 35

2.1.2. Yol Ayrımı: Macaristan ve Avusturya 45

2.1.3. Parlamentarizmden Örnekler (İngiltere, Belçika, İtalya) 51

2.1.4. İberik Yarımadası Ülkeleri (İspanya, Portekiz) 64

2.1.5. Almanya ve Nazizm 73

2.1.6. Baltık ve Nordik/İskandinav Ülkeleri 77
2.1.7. Farklı İki Model: İsviçre, Sovyet Rusya 81
2.1.8. Doğu Avrupa ve Balkanlar 85
2.2. Kapitalizmin Ekonomisi: Büyük Devletler 104
2.2.1. İlk On Yıl: 1920'ler 105
2.2.2. İkinci On Yıl: 1930'lar 109
3. CUMHURİYETİN İLANI VE İÇ SİYASİ GELİŞMELER 117
3.1. Cumhuriyetin İlanından Önce 117
3.1.1. Birinci Mecliste Muhalefet ve Meclisin Yenilenmesi (1920-1923) 117
3.1.1.1. Birinci Meclis İçinde Muhalefet 117
3.1.1.2. Seçim Kararı ve Meclisin Yenilenmesi 124
3.1.2. Müdafaa-i Hukuktan Halk Fırkasına (1918-1923) 127
3.1.2.1. Birinci Müdafaa-i Hukuk Dönemi (30 Ekim 1918-23 Nisan 1920) 127
3.1.2.2. İkinci Müdafaa-i Hukuk Dönemi (23 Nisan 1920-11 Eylül 1923) 133
3.1.3. Cumhuriyet Rejimine Geçiş: Ankara'nın Başkent Olması (13 Ekim 1923) 134
3.2. Cumhuriyetin İlanı ve 1920'li Yıllar (1923-1929) 137
3.2.1. Cumhuriyetin İlan Edilmesi (29 Ekim 1923) 137
3.2.2. Türk Siyasi Hayatında 150'likler 143
3.2.3. Hilafetin Kaldırılması ve 3 Mart 1924 Tarihli Diğer Kanunlar . 148
3.2.3.1. Evkaf Umum Müdürlüğünün Kurulması 158
3.2.3.1.1. Şeriye ve Evkaf Vekaleti 161

3.2.3.1.2. Evkaf Umum Müdürlüğünün Kurulması ve Sonrasındaki Gelişmeler....163

3.2.3.2. Diyanet İşleri Başkanlığının Kurulması....170

3.2.3.2.1. Atatürk Dönemi'nde Diyanet İşleri Başkanlığı Hakkındaki Yasal Düzenlemeler....178

3.2.3.2.2. Diyanet İşleri Başkanlığı Hakkındaki Diğer Kanunlar.... 184

3.2.4. 1924 Teşkilat-ı Esasiye Kanunu (20 Nisan 1924) 186

3.2.5. Cumhuriyet Dönemi'nin İlk Çok Partili Siyasal Yaşam Denemesi: Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası....191

3.2.6. Şeyh Sait İsyanı ve Takrir-i Sükun Dönemi 195

3.2.6.1. Şeyh Sait İsyanı 195

3.2.6.2. Mustafa Kemal Paşa'ya İzmir'de Suikast Girişimi 200

3.2.6.3. Takrir-i Sükun Dönemi'ndeki Diğer Gelişmeler (1925-1929) 202

3.3. Serbest Cumhuriyet Fırkası (12 Ağustos-17 Kasım 1930)..... 204

3.3.1. Fırkanın Kuruluşu Öncesinde Ülkede Genel Durum 204

3.3.2. Fırkanın Kuruluşu.... 205

3.3.3. Fırkanın Faaliyetleri ve Kapatılması.... 209

3.4. Menemen Olayı (1930)....217

3.4.1. Menemen Olayının Gelişimi....217

3.4.2. Örfi İdarenin İlanı ve İnkılabı Koruma Kanunu'nun İlanı..... 223

3.4.3. Suçluların Divan-ı Harpte Yargılanmaları.... 225

3.5. Halk Fırkasının Kuruluşu ve Tek Parti Yönetiminin Oluşumu..... 230

3.6. Türk Ocakları (25 Mart 1912-10 Nisan 1931) 239

3.6.1. Türk Ocaklarının Kuruluşu.... 239

3.6.2. Cumhuriyet Dönemi'nde Türk Ocaklarının Faaliyetleri 241
3.6.3. Türk Ocaklarının Kapatılması 246
3.7. Kadro Hareketi 251
3.7.1. Kadro Dergisinin Kuruluşu ve Amacı 251
3.7.2. Fikir ve Önerileri 253
3.7.3. Kadro Dergisinin Kapatılması 258
4. DÖNEMİN İKTİSADİ GELİŞMELERİ 261
4.1. Öncü Girişim: Türkiye İktisat Kongresi (Şubat-Mart 1923) ve Dokuz Umde (Nisan 1923) 261
4.1.1. Kongre Öncesi Gelişmeler 261
4.1.2. Kongrenin Toplanması ve Alınan Kararlar 263
4.1.3. Kongre Kararlarının Etkileri 270
4.1.4. Dokuz Umde 273
4.2. Atatürk Dönemi İktisat Politikaları 276
4.2.1. Cumhuriyet ve Finansal Darboğaz 277
4.2.2. Denk Bütçe, Hazinenin Birliği ve Mali Reformlar 280
4.2.3. Sanayi Toplumu Özlemi 286
4.2.4. 1930'lu Yıllarda Dünya Buhranı ve Finansal Yapı 288
4.2.5. Geçiş Evresi ve Mali Yapı 290
4.3. Sanayi, Bankacılık ve Tarımda Gelişmeler 293
4.3.1. Teşvik-i Sanayi Kanunu 293
4.3.2. Bankaların Kurulması 297
4.3.3. Topraklandırma Kanunu ve Zirai Krediler 304
4.4. Devletçilik ve Planlı Sanayileşme 309
4.4.1. Devletçilik Düşüncesi 309

4.4.2. 1929 Büyük Buhran Sonrası Devletçiliğe Geçiş Süreci: Yeni Yaklaşımlar 310

4.4.3. Atatürk ve İktisadi Devletçilik Politikaları 312

4.4.4. Devletçilik Uygulamaları ve Planlı Sanayileşmeye Geçiş 322

5. HUKUK ALANINDA YAPILAN İNKILAPLAR 328

5.1. Millî Mücadele Dönemi ve Lozan 328

5.2. Tadil-i Kavanin Komisyonları (1923) 334

5.3. Adliye Vekaleti 337

5.4. Tadil-i Kavanin Komisyonları (1924) 340

5.5. İsviçre Medeni Kanunu'nun Benimsenmesi 343

5.6. Kabotaj Kanunu 350

5.6.1. Yeni Ülkü: Millî İktisat ve Millî Denizcilik 350

5.6.2. Kabotajdan Önce 354

5.6.3. Kabotaj Yasası 361

5.7. Mülki İdari Teşkilatındaki Değişiklik ve Düzenlemeler 365

5.7.1. 1921 Teşkilat-ı Esasiye Kanunu: Mülki İdarede Geçiş Dönemi .. 373

5.7.2. 1924 Teşkilat-ı Esasiye Kanunu ve Mülki İdare 375

6. EĞİTİM VE KÜLTÜRDE YAPILAN İNKILAPLAR 378

6.1. Eğitim 378

6.1.1. Tevhid-i Tedrisat Kanunu 378

6.1.2. Yabancı Okullar 383

6.1.3. Harf İnkılabı 385

6.1.4. Millet Mektepleri 398

6.1.5. Türk Tarihi Tetkik Cemiyetinin Kuruluşu 403

6.1.6. Türk Dili Tetkik Cemiyetinin Kuruluşu 409

6.1.7. Üniversite Reformu....416
6.1.8. Köy Öğretmeni Yetiştirme....418
6.2. Arşivcilik ve Tasnif Faaliyetleri....421
6.3. Arkeoloji ve Müzecilik Politikaları....430
6.4. Ulus Devlet, Ulus ve Ulusçuluk....443
6.4.1. Teoride Ulus ve Ulusçuluk....443
6.4.2. Osmanlı İmparatorluğu'nun Sonu ve Türk Milliyetçiliği Düşüncesinin Doğuşu....446
6.4.3. Cumhuriyetin Kuruluşunda Ulus Devlet ve Türk Milleti....447
6.5. Halkçılık....451
6.6. Halkevleri....457
6.7. Atatürk Dönemi'nde Basın....467
6.8. Atatürk Döneminde Güzel Sanatlar....474
6.8.1. Sahne Sanatları ve Sinema....477
6.8.2. Müzik....481
6.8.3. Diğer Sanat Dalları (Resim, Heykel, Mimari, Seramik)....485
7. TOPLUMSAL ALANDA YAPILAN İNKILAPLAR....489
7.1. Kılık Kıyafette Değişim ve Şapka Kanunu....489
7.2. Tekke-Zaviye ve Türbelerin Kapatılması (30 Kasım 1925)....501
7.3. Takvim, Saat, Rakam ve Ölçülerde Değişim....507
7.4. Soyadı Kanunu (21 Haziran 1934)....511
7.4.1. Lakap ve Unvanların Kaldırılması (26 Kasım 1934)....514
7.4.2. Soyadı Nizamnamesi (24 Aralık 1934)....515
7.5. Kadın Haklarının Gelişimi....517

7.5.1. Cumhuriyet Dönemi Öncesinde Türk Toplumunda Kadın Hakları 517

7.5.2. Cumhuriyet Dönemi'nde Kadın Hakları 519

7.6. Türk Parlamenterizminde Kadın Temsiliyeti (1935-1960)..... 527

7.6.1. Cumhuriyet Halk Fırkası Dönemi'nde Kadın Milletvekilleri..... 529

7.6.2. Demokrat Parti Döneminde Kadın Milletvekilleri..... 536

7.7. Türkiye'nin Nüfus Politikaları (1923-1938)..... 542

7.8. Halk Sağlığı Alanında Yapılan Çalışmalar..... 553

7.8.1. Sıhhat ve Muavenet-i İçtimaiye Vekaletinin Kuruluşu 553

7.8.2. Sağlık Politikaları ve Bütçeden Ayrılan Pay 555

7.8.3. Sağlıkla İlgili Kanun, Personel ve Hizmetler 560

7.8.4. Bulaşıcı Hastalıklarla Mücadele 565

7.8.5. Hıfzısıhha Enstitüsü'nün Kuruluşu ve Aşılama Hizmetleri..... 576

8. TÜRK ÇAĞDAŞLAŞMASI 578

8.1. İnkılap ve İnkılapçılık..... 578

8.2. Türk Devrimine Yön Veren İlke: Laiklik..... 585

8.2.1. Laiklik 586

8.2.2. İslam'da/Türkiye'de Din ve Devlet İlişkisi 590

8.2.3. Laikliğin Kabulü ve Uygulamaları..... 592

8.3. Atatürk'ün Barışçıl Politikası: "Yurtta Sulh Cihanda Sulh"..... 600

9. TÜRK DIŞ POLİTİKASI 610

9.1. Yeni Cumhuriyetin Dış Politikasının Temelleri: Amaç, Strateji ve Araçlar 610

9.1.1. Kurtuluş Savaşı Sırasında Dış Politikanın Oluşumu (1919-1923) 611

9.1.1.1. Varolma Amacının Kurgulanması Peşinde 611

9.1.1.2. Kurtuluş Savaşı'nda Dış Politika Amaçları: Misak-ı Millî 614

9.1.1.3. Kurtuluş Savaşı'nda İzlenen Stratejiler ve Kullanılan Araçlar 616

9.1.2. Kurtuluş Savaşı Sonrasında Dış Politikanın Bu Temeller Üzerinde Olgunlaşması (1923-1938) 623

9.1.2.1. İlke ve Amaçlar..... 623

9.1.2.1.1. Gerçekçi Bir Güvenlik Arayışı 624

9.1.2.1.2. Mevcut Durumu Koruma Anlayışı..... 626

9.1.2.1.3. Genel Anlamda Bir "Batıcılık" Politikası 627

9.1.2.2. Strateji ve Araçlar..... 628

9.1.2.3. Uygulama 630

9.1.2.3.1. Genel Tercihler..... 630

9.1.2.3.2. Komşular ile İlişkilere Kuşbakışı.....631

9.2. Atatürk Döneminde Yabancı Diplomatlar 633

9.2.1. Atatürk ve Diplomasi 633

9.2.2. Atatürk ve Türk Diplomatları 638

9.2.3. Atatürk ve Yabancı Diplomatlar 642

9.2.3.1. Fransız Büyükelçisi Albert Sarraut..... 642

9.2.3.2. Fransız Büyükelçisi Comte Charles de Chambrun..... 644

9.2.3.3. Amerikan Büyükelçisi Joseph Grew 646

9.2.3.4. Amerikan Büyükelçi Charles H. Sherrill..... 648

9.3. Musul Meselesi ve 1926 Ankara Antlaşması..... 649

9.3.1. Lozan Konferansı'nda Musul Meselesi 649

9.3.2. Haliç (İstanbul) Konferansı'nda Musul Meselesi..... 657

9.3.3. Cemiyet-i Akvam (Milletler Cemiyeti)'da Musul Meselesi..... 660

9.3.4. Ankara Görüşmeleri ve Musul Meselesinin Çözüme Kavuşturulması 664

9.4. Mübadele, Etabli ve Batı Trakya Meselesi..... 669

9.4.1. Kurtuluş Savaşı'nın Sonunda Göç ve Göçmenler..... 669

9.4.2. Lozan'da Mübadele 671

9.4.3. Mübadele Sözleşmesi ve Mübadele Vekâleti 674

9.4.4. Etabli Sorunu..... 682

9.4.5. Batı Trakya Sorunu 684

9.5. Türkiye'nin Milletler Cemiyeti'ne Girişi..... 685

9.6. Balkan Antantı 699

9.7. Orta Doğu'da Bölgesel Barış ve Güvenlik İçin Model Arayışı: Sadabad Paktı 704

9.8. Montrö Boğazlar Konferansı ve Sözleşmesi (1936)..... 712

9.9. Ege ve Akdeniz'deki Gelişmeler..... 721

9.9.1. Rodos ve Oniki Ada'da Deprem ve Türkiye 726

9.9.2. İtalya-Habeşistan Savaşı ve Akdeniz'de Muhtemel Savaş Tehlikesi..... 727

9.9.3. Montrö Boğazlar Sözleşmesi Süreci 729

9.9.4. Yunanistan'ın Ulusal Kara Suları Sınırını 3 Milden 6 Mile Genişletmesi 730

9.10. Sancak (Hatay) Meselesinin Ortaya Çıkışı ve Hatay'ın Anavatana İltihakı..... 733

9.10.1. Lozan Antlaşması ve Sonrasında Hatay..... 736

9.10.2. Hatay'ın Bağımsızlığını Kazanması ve Anavatana İltihakı 743

10. ATATÜRK'ÜN HASTALIĞI, VEFATI VE CENAZE TÖRENİ .. 747

10.1. Atatürk'ün Hastalığı ve Vefatı 747

10.2. Cenaze Töreni 749

10.3. Anıtkabir'in İnşası 752

11. ATATÜRK'ÜN YAZDIĞI ESERLER..... 769

11.1. Askerlik Mesleğine Dair Yazdıkları..... 770

11.2. Nutuk..... 777

11.3. Vatandaş İçin Medeni Bilgiler..... 783

11.4. Geometri..... 786

11.5. Günlükler, Hatıralar ve Raporlar 788

II. KISIM

II. DÜNYA SAVAŞI VE TÜRKİYE (1939-1945)

1. II. DÜNYA SAVAŞI 796

1.1. Avrupa'da Savaşın Başlaması..... 801

1.2. Savaşın Dünya Savaşı'na Dönüşmesi 810

2. İÇ POLİTİKADAKİ GELİŞMELER 819

2.1. Savaşa Hazırlık Süreci 819

2.1.1. Millî Savunma Ekonomisi..... 820

2.1.2. Türkiye'nin Kurucu Önderlerinin İkinci Dünya Savaşı Öngörüsü 822

2.1.3. Almanya'da Hitler'in İktidara Gelişi..... 823

2.1.4. Savaş Başlarken Türkiye..... 826

2.2. Siyasi Süreç: Karar Alma Mekanizmasının İşleyişi 831

2.3. İkinci Dünya Savaşı Yılları Türkiye'sinde İç Politika (İçişleri Politikaları) 841

2.3.1. Cumhurbaşkanı İsmet İnönü Dönemi İç Gelişmeler ve Siyaset (1939-1945) 841
2.4. Turancılık Davası 853
2.4.1. "En Büyük Tehlike" Broşürü 855
2.4.2. Sabahattin Ali-Nihal Atsız Davası 857
2.4.3. Turancılık Davası 860
2.4.3.1. Gözaltı ve Tutuklamalar 860
2.4.3.2. Dava Süreci 862
2.5. Savaş Yıllarında Basın 865
2.5.1. Basın İktidar İlişkileri ve Basın Alanında Yapılan Düzenlemeler 866
2.5.2. Gazeteler ve Gazeteciler 870
2.5.3. Gazetelerin Genel Durumu 875
2.5.4. Haber Kaynakları 879
3. SAVAŞ DÖNEMİ EKONOMİK SORUNLAR VE ALINAN TEDBİRLER 881
4. SANAT, KÜLTÜR VE EĞİTİM 897
4.1. Sanat 899
4.2. Eğitim ve Kültür 901
4.2.1. Hasan Ali Yücel ve Hümanizm Hareketi 903
4.2.2. Köy Enstitüleri 905
5. SAVAŞIN BAŞLAMASI VE TÜRKİYE 913
5.1. Balkanlarda İtalyan ve Alman Faaliyetleri ve Türkiye 918
5.1.1. İtalya'nın Arnavutluk ve Yunanistan'a Saldırması Üzerine Türkiye'nin Tutumu 918

5.1.2. Almanların Balkanlarda Yayılması ve Türkiye'nin Tutumu 919

5.2. Almanya'nın Sovyetlere Saldırması ve Türkiye'nin Tutumu 925

5.3. Krom Sorunu..... 927

5.4. Amerika'nın Savaşa Girmesi ve Türkiye Üzerinde Baskının Artması 928

5.5. Müttefiklerin Türkiye'yi Savaşa Sokmaya Yönelik Diplomatik Görüşmeleri 929

5.6. Türk-Amerikan ve İngiliz İlişkilerinin Kopma Noktasına Gelmesi 937

5.7. Türkiye'nin Almanya'ya Krom Satışını Durdurması ve Diplomatik İlişkilerini Kesmesi..... 938

5.8. Yalta Konferansı ve Türkiye'nin Almanya ve Japonya'ya Savaş İlanı 939

5.9. Türkiye'nin San Francisco Toplantısına Katılması..... 941

5.10. Potsdam Konferansı ve İkinci Dünya Savaşı'nın Sona Ermesi 944

III. KISIM

II. DÜNYA SAVAŞI SONRASI TÜRKİYE:ÇOK PARTİLİ HAYATA GEÇİŞ VE DP İKTİDARI (1945-1960)

1. SOĞUK SAVAŞIN KÖKENLERİ, BAŞLANGICI VE ERKEN DÖNEMİ..... 947

1.1. II. Dünya Savaşı'nda Müttefikler-SSCB İş birliği: Avrupa'nın Bölünmesine Giden Yol..... 947

1.2. Sovyetler Birliği'nin Doğu Avrupa'yı Nüfuz Bölgesine Dönüştürmesi..... 949

1.3. Soğuk Savaş Şekilleniyor: ABD'nin SSCB Karşıtlığına Yönelmesi 951

1.4. Berlin Ablukası ve Hava Köprüsü (24 Haziran 1948-11 Mayıs 1949)..... 955

1.5. Federal Almanya'nın Kuruluşu..... 956

1.6. Batı Savunmasının Düzenlenmesi: NATO'nun Kuruluşu ve Federal Almanya'nın Üyeliği..... 957

1.7. Çin'de Komünist Zaferi ve Kore Savaşı 958

1.8. Propaganda Savaşı 960

1.9. Başlangıçtan Olağanlaşmaya 961

2. TÜRKİYE- SOVYETLER BİRLİĞİ İLİŞKİLERİ (1938-1960) 963

2.1. TBMM ile Sovyetler Birliği İlişkileri..... 963

2.2. Dostluk ve Saldırmazlık Antlaşması..... 965

2.3. Montreux Sözleşmesi Esnasında Sovyetlerin Tavrı 967

2.4. İkinci Dünya Savaşı-Türkiye'nin Denge Politikası 968

2.5. Dostluk ve Saldırmazlık Antlaşması'nın Sonu..... 980

2.6. Menderes Dönemi Türkiye-Sovyetler Birliği İlişkileri..... 985

3. İNÖNÜ DÖNEMİ TÜRK-AMERİKAN İLİŞKİLERİ (1938-1950)..... 990

3.1. İkinci Dünya Savaşı Yıllarında Türk-Amerikan İlişkileri (1939-1945)..... 990

3.1.1. Türk-Amerikan Askerî ve Ekonomik İlişkileri..... 990

3.1.2. Türkiye'yi Savaşa Sokma Çabalarında Amerikan Politikası 993

3.1.3. İkinci Dünya Savaşı'nda Türk Boğazları ve ABD..... 995

3.2. Soğuk Savaş Başlangıcında Türk-Amerikan İlişkileri (1945-1947) 999

3.2.1. Sarper-Molotov Görüşmesi ve Türkiye'nin Destek Arayışları... 999

3.2.2. Potsdam Konferansı ve Sonrasında Türk Boğazları: Ankara'nın Tepkisi ve ABD'nin Yaklaşımı 1002

3.2.3. Truman Doktrini'nin İlanına Giden Süreçte Türk-Amerikan İlişkileri: Soğuk Savaş'ın İlk Belirtileri, Missouri Zırhlısı'nın İstanbul'a Gelişi ve Türkiye'ye Amerikan Yardımları 1005

3.3. Truman Doktrini'nin İlanı Sonrasında Türk-Amerikan İlişkileri (1947-1950) 1010

3.3.1. Truman Doktrini ve Türkiye'ye Yardım Antlaşması 1010

3.3.2. Marshall Planı ve Türkiye 1016

3.3.3. İnönü Dönemi'nde Türkiye'nin NATO'ya Üyelik Arayışları 1020

4. DEMOKRAT PARTİ DÖNEMİ TÜRK AMERİKAN İLİŞKİLERİ (1950-1960) 1026

4.1. Demokrat Parti'nin İktidara Gelişi 1026

4.2. Türkiye'nin NATO'ya Üyelik Süreci 1027

4.3. Askerî İlişkiler 1030

4.4. Ekonomik İlişkiler 1034

4.5. Türkiye'nin Bağdat Paktı Üyeliği 1039

4.6. Jüpiter Füzelerinin İzmir'e Yerleştirilmesi 1042

4.7. 27 Mayıs 1960 Darbesinde ABD'nin Rolü 1046

5. TÜRKİYE'NİN ÇOK PARTİLİ HAYATA GEÇİŞİ 1048

5.1. Dış Gelişmeler ve Etkileri 1048

5.1.1. İki Savaş Arası Dönem 1048

5.1.2. Türkiye'nin 1945'e Kadar Almanya veya Batılı Devletler Yanında Savaşa Katılmaması 1049

5.1.3. Sovyetler Birliği'nin Türkiye'den Savaş Sonundaki Talepleri ... 1051

5.1.4. San Francisco Konferansı ve Türkiye'nin Yönü 1052

5.2. İç Gelişmeler ve Etkileri 1053

5.2.1. Türkiye'nin Savaşa Girmemesi Fakat Savaştan Etkilenmesi 1053

5.2.2. 1942 Seçim Yasası, Yapılan Milletvekili Genel ve Ara Seçimleri, Cumhurbaşkanı İsmet İnönü'nün 19 Mayıs Konuşması 1054

5.2.3. Topraksız Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu ve Dörtlü Takrir .. 1055

5.2.4. Demokrat Partinin Kuruluşu 1056

5.2.5. 1946 Seçim Kanunu ve Millî Kalkınma Partisi 1057

5.2.6. 1946 Seçimleri 1058

6. DEVALÜASYON: İKTİSADİ YANSIMALARIYLA 7 EYLÜL KARARLARI 1060

6.1. İktisadi Gelişmeler: 7 Eylül 1946 Kararları 1060

6.2. 7 Eylül Kararları: Gerekçeleri ve Alınan Tedbirler 1062

7. IMF VE DÜNYA BANKASI İLE İLİŞKİLER 1068

7.1. IMF ve Dünya Bankası'nın Kuruluş Süreçleri, Yapıları ve Görevleri 1068

7.2. Türkiye -IMF İlişkileri..... 1077

7.3. Türkiye-Dünya Bankası İlişkileri 1082

7.4. Dünya Bankası ve IMF'ye Yönelik Eleştiriler 1084

8. DEMOKRAT PARTİ DÖNEMİ'NDE SOSYOEKONOMİK POLİTİKALAR..... 1088

8.1. Tarım, Ticaret, Sanayi ve İmar Faaliyetleri 1088

8.1.1. Tarım Politikası 1088

8.1.1.1. Tarım Teşkilatı ile Tarımsal Eğitim ve Araştırma Faaliyetleri 1088

8.1.1.2. Tarımsal Kredi, Üretim ve Pazarlamaya Yönelik Çalışmalar 1092
8.1.2. Ticaret 1097
8.1.3. Sanayi 1102
8.1.4. İmar Faaliyetleri 1109
8.2. Dış Borçlar 1116
9. 4 AĞUSTOS (1958) KARARLARI 1123
9.1. 4 Ağustos Kararlarını Hazırlayan Siyasi ve Ekonomik Gelişmeler 1123
9.2. 4 Ağustos Kararları ve Etkileri 1127
10. DEMOKRAT PARTİ DÖNEMİNDE GÖÇLER 1132
10.1. Bulgaristan'dan Türkiye'ye Yapılan Göçler 1134
10.2. Yugoslavya'dan Türkiye'ye Yapılan Göçler 1137
10.3. Diğer Ülkelerden Türkiye'ye Yapılan Göçler 1142
11. İÇ POLİTİKADAKİ GELİŞMELER 1145
11.1. Demokrat Partinin İktidara Gelişi 1146
11.2. Dönemin Siyasi Gelişmeleri 1150
11.2.1. Milletvekili Genel Seçimleri ve Sonuçları 1153
11.2.2. Siyasi Çekişmelerin Mülki İdare Taksimatına Yansıması 1158
11.3. İktidar-Muhalefet İlişkileri 1161
11.3.1. Millî Muhalefet ve Vatan Cephesi Girişimleri 1167
11.3.2. Öncesi ve Sonrasında Yaşanan Olaylar ile Tahkikat Komisyonu ve Salahiyet Kanunu 1170
11.4. Devlet-Toplum İlişkileri 1181

12. DIŞ POLİTİKA VE ULUSLARARASI İLİŞKİLERDEKİ GELİŞMELER 1186

12.1. Birleşmiş Milletlerin Kuruluşu ve Türkiye'nin Üye Olması 1186

12.1.1. BM'nin Kuruluşuna Giden Yol 1186

12.1.1.1. Uluslararası Örgüt Fikri ve BM'nin Öncüleri 1186

12.1.1.2. Atlantik Bildirisi 1187

12.1.1.3. Birleşmiş Milletler Bildirisi 1188

12.1.1.4. Moskova ve Tahran Konferansları 1188

12.1.1.5. Dumbarton Oaks Konferansı 1189

12.2. Türkiye'nin BM'ye Kurucu Üye Olarak Katılması 1193

13. TÜRKİYE'NİN KORE SAVAŞI'NA KATILMASI VE ULUSLARARASI ETKİLERİ 1198

13.1. Kore Savaşı'na Giden Süreç (1945-1950) 1199

13.2. Kore Savaşı Dönemi'nde Türk Dış Politikası (1950-1953) 1201

13.3. Türk Askerinin Kore Savaşı'na Katılması ve Uluslararası Etkileri 1203

14. TÜRKİYE'NİN SAVAŞ SONRASI DİPLOMASİ MÜCADELESİ: GÜVENLİK ARAYIŞLARI VE NATO'YA GİRİŞİ (1950-1952) 1209

14.1. Türkiye'nin NATO Üyeliğine Yönelik Kampanyası (1950-1951) .. 1210

14.2. Türkiye'nin Orta Doğu Savunma Planlarına Katılması ve NATO'ya Üye Olması (1951-1952) 1217

15. TÜRKİYE'NİN KIBRIS SİYASETİ VE 6-7 EYLÜL 1955 OLAYLARI 1231

15.1. Londra Konferansı ve Fırtınadan Önceki Sessizlik Devresi 1236

15.2. İstanbul'da Olayların Başlaması 1241

15.3. Olayların Yatışması ve Normalleşme Çalışmaları 1245

15.4. Hasar ve Zararın Tespiti ve Komisyon Kurulması 1250

15.5. Yargılamaların Başlaması ve 6/7 Eylül Olayları.....1252

16. İKİNCİ DÜNYA SAVAŞI SONRASI BALKANLARDA İŞBİRLİĞİ MODELİ: BALKAN PAKTI VE TÜRKİYE..... 1257

16.1. Paktın Kurulmasının Nedenleri ve İş birliğine Giden Süreç..... 1258

16.2. Balkan Paktı'nın İmzalanması ve İçeriği..... 1263

16.3. Paktın Sonuçları Bakımından Değerlendirilmesi..... 1265

17. BAĞDAT PAKTI 1268

17.1. Orta Doğu Komutanlığı..... 1268

17.2. Orta Doğu Savunma Örgütü..... 1270

17.3. J. Foster Dulles'in Orta Doğu Ziyareti..... 1272

17.4. Kuzey Seddi Projesi 1275

17.5. Türkiye-Pakistan Antlaşması 1276

17.6. Bağdat Paktı'nın Kuruluşu..... 1278

17.6.1. Türkiye-Irak Antlaşması..... 1279

17.6.2. Pakta Katılımlar 1283

17.6.3. Bağdat Paktı Konseyi Toplantıları 1285

17.6.4. Bağdat Paktı'na Karşı Arap Ülkelerinin Tepkileri..... 1289

17.6.5. Bağdat Paktı'na Batılı Devletlerin Bakış Açısı 1293

17.6.6. Irak'taki 1958 Darbesi ve Paktın Sona Ermesi 1295

18. SÜVEYŞ KRİZİ..... 1298

19. 1957 TÜRKİYE-SURİYE KRİZİ 1311

19.1. Türkiye-Suriye Krizinin Ortaya Çıkışı ve Gelişmesi 1311

19.2. Krizin Birleşmiş Milletlerde Görüşülmesi 1321

19.3. Krizin Sona Ermesi.....1322

20. MERKEZÎ ANTLAŞMA TEŞKİLATI (CENTO)..... 1326

20.1. Kuruluşu.....1326

20.2. Merkezî Antlaşma Teşkilatının Yapısı ve Faaliyetleri.....1328

20.2.1. Teşkilatın Yapısı.....1328

20.2.2. Faaliyetleri.....1331

20.3. Kalkınma İçin Bölgesel İş birliği Teşkilatı (RCD) ve Teşkilatın Yapısı.....1334

20.4. Merkezî Antlaşma Teşkilatı (CENTO)'nın Dağılması.....1337

21. EĞİTİM (1946-1960)..... 1341

21.1. Eğitim.....1341

21.1.1. İnönü Dönemi'nin İkinci Safhası.....1341

21.1.2. Demokrat Parti Dönemi.....1345

21.1.2.1. Demokrat Parti'nin Din Eğitimi Politikası ve Uygulaması...1345

21.1.2.2. İlköğretim Politikası.....1347

21.1.2.3. Amerikalı Uzmanların Şekillendirdiği Eğitim.....1347

21.1.2.4. Yükseköğretim.....1350

21.1.2.4.1. Yüksek Öğretmen Okulları.....1352

22. SANAT (1946-1960)..... 1355

22.1. Sahne Sanatları (Tiyatro- Opera- Bale).....1355

22.2. Diğer Sanat Dalları.....1361

23. BASIN (1945-1960)..... 1364

23.1. Çok Partili Hayata Geçiş Sürecinde Basın.....1365

23.2. Demokrat Parti Dönemi'nde Basına Yönelik Düzenlemeler.....1367

23.3. Haber ve Gazetecilik Alanındaki Gelişmeler.....1374

SONUÇ..... 1380

KAYNAKÇA 1386

EKLER (HARİTALAR) 1567

CİLT EDİTÖRLERİ

Prof. Dr. Neşe Özden ♦ Prof. Dr. Yasemin Doğaner
Prof. Dr. Abdullah İlgazi ♦ Prof. Dr. Ömer Osman Umar
Doç. Dr. Hatice Güzel Mumyakmaz

CİLT YAZARLARI

Prof. Dr. Abdullah İlgazi
Prof. Dr. Ali Engin Oba
Prof. Dr. Ayten Sezer Arığ
Prof. Dr. Behçet Yeşilbursa
Prof. Dr. Bilsay Kuruç
Prof. Dr. Bünyamin Ayhan
Prof. Dr. Ethem Ruhi Fığlalı
Prof. Dr. Faruk Sönmezoğlu
Prof. Dr. Hakan Uzun
Prof. Dr. İlhan Tekeli
Prof. Dr. İlter Turan
Prof. Dr. Kemal Arı
Prof. Dr. M. Ulvi Keser
Prof. Dr. Mehmet Karayaman
Prof. Dr. Mehmet Seyfettin Erol
Prof. Dr. Mustafa Ergün
Prof. Dr. Mustafa Sıtkı Bilgin
Prof. Dr. Necdet Hayta
Prof. Dr. Neşe Özden
Prof. Dr. Ömer Osman Umar
Prof. Dr. Ömer Turan
Prof. Dr. Ramazan Erdağ
Prof. Dr. Serap Tabak
Prof. Dr. Serdar Sarısır
Prof. Dr. Tahir Kodal
Prof. Dr. Temuçin Faik Ertan
Prof. Dr. Uğur Ünal
Prof. Dr. Yalçın Sarıkaya
Prof. Dr. Yasemin Doğaner
Prof. Dr. Yüksel Özgen
Prof. Dr. Zafer Toprak
Prof. Dr. Zehra Aslan
Prof. Dr. Zeki Çevik
Doç. Dr. Ayşe Yanardağ
Doç. Dr. Efe Sıvış
Doç. Dr. Fahri Seker
Doç. Dr. Ferdi Çelikay
Doç. Dr. Hasan Cicioğlu
Doç. Dr. Hatice Güzel Mumyakmaz
Doç. Dr. Muhittin Demiray
Doç. Dr. Nadir Yurtoğlu
Doç. Dr. Nasrullah Uzman
Doç. Dr. Nuri Karakaş
Doç. Dr. Olcay Özkaya
Doç. Dr. Sema Yılmaz Genç
Doç. Dr. Semra Boğa
Doç. Dr. Tolga Bozkurt
Doç. Dr. Turgay Murat
Doç. Dr. Volkan Payaslı
Doç. Dr. Yunus Pustu

Dr. Öğr. Üyesi Hülya Öztekin
Dr. Öğr. Üyesi Nezihe Selcen Korkmazcan
Dr. Nazif Öztürk
Dr. Öğr. Üyesi Naim Sönmez
Dr. Öğr. Üyesi Tunç Boran

lerine yönelmiştir. Atatürk Dönemi'nde Demir Çağı uygarlıklarının modern Türkiye Cumhuriyeti'nin -Etibank, Sümerbank gibi- kamu iktisadi kuruluşlarıyla ilişkilendirilmesi ve hatta Osmanlı Bankasının faaliyetlerine yine aynı adla devam edişi söz konusu tarih anlayışının kültür alanı dışında izlenen yansımaları olarak örneklenebilir.

Bu yazıda, belli başlı köşe taşlarıyla çerçevelenen Atatürk Dönemi arkeoloji ve müzecilik politikaları, çağdaş medeniyetler seviyesine ulaşma hedefini güden genç Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin kültürel miras yönetimi konusunda bizzat Atatürk'ün himayesinde bilinçli ve reformist bir yaklaşım sergilediğini ortaya koymaktadır. Türk dili, kültürü ve tarihi ile birlikte eski Anadolu medeniyetlerinin somut verilere dayalı bilimsel çalışmalarla belgelenip sergilenebilmesi için arkeoloji, antropoloji, filoloji, sanat tarihi ve müzecilik alanlarına Atatürk'ün ayrı bir önem verdiği anlaşılıyor ki; vasiyetnamesinde kazılar ve Türk dili araştırmalarına maddi destek sağlamak amacıyla, Türkiye İş Bankasındaki şahsi hisselerinden kaynaklanan temettüyü tamamıyla Türk Tarih Kurumu ve Türk Dil Kurumuna tahsis etmiştir.

Türk arkeolojisi ve müzeciliğinin çağdaş dünya devletleriyle eş zamanlı olarak Tanzimat yıllarında başlayan gelişimi, Atatürk devrimleriyle sürdürülmüş ve erken Cumhuriyet Dönemi şartları dikkate alındığında bu sahaya yönelik büyük imkanlar sağlanarak önemli çalışmalar gerçekleştirilmiştir.

6.4. Ulus Devlet, Ulus ve Ulusçuluk*

6.4.1. Teoride Ulus ve Ulusçuluk

Fransız Devrimi, Ancien Régimè'i yıkarken devletin ve egemenliğinin yok olmasını değil, devletin bütünlüğünü sağlayıp korumayı ilke edinmiştir. Egemenliği monarktan alarak türdeş bir bütün olan (yurttaşlardan oluşan) ulusa vermiştir. Ulusun egemenliği ise cumhuriyetin hatta demokrasinin önünü açmıştır. 16. Louis, halk-ulus egemenliğinin ilk önce de facto (fiili) ardından de jure (hukuki) olarak ilan edilişini kabul etmiştir. Böylece ulus, kralın yerini alıp devlet ile özdeşleşmiştir. Devlet artık ulus devlettir. Egemenliğin bir oluşu ise ulus kavramına yüklenen birlik ile sağlanmaktadır. Kralın iradesinin yerini ulusun iradesi alacaktır. Ulusun iradesi kendisini yasalarla ifade etmektedir. Yasa iktidar kılınacak, ferdi amaç ve çıkarların üstünde yalnızca geneli amaçlayacak ve türdeş bir bütün olarak ulusun iradesini ifade edecektir. Halkın ya da ulusun egemen kılınması, hem auctoritas'ın (iktidarın ilkesinin) hem de potestas'ın (iktidarın kullanımının) ona ait olması demektir.[1746]

* Doç. Dr. Hatice Güzel Mumyakmaz, Yozgat Bozok Üniversitesi, Öğretim Üyesi, hatice.guzelmumyakmaz@gmail.com.

1746 Mehmet Ali Ağaoğulları, **Ulus-Devlet ya da Halkın Egemenliği**, 2. Baskı, İmge, Ankara 2010, s. 239-240.

İrade ya da rıza küçük ya da büyük çoğu grubun oluşumunda önemli bir yere sahiptir. Uzun ömürlü grupların çoğu, iradi bağlılığa dayanan "sadakat", "özdeşleşme" ve "umut" gibi unsurlara dayanmaktadır. Ulus, halkın geneline mal olmuş, standartlaştırılmış merkezi olarak yüksek bir kültürün oluşması ile eğitim sisteminin denetiminde insanların şevkle ve gönüllü olarak özdeşleştirilmesi (irade ve kültür) ile sağlanır; siyasi birimlerde birleştirilir. İnsanlar kendileri ile ortak kültüre sahip olanlarla siyasi birlik kurma isteği gösterirler. Siyasal yönetimler ise sınırlarını kendi kültürlerinin sınırlarına göre genişleterek, güçleri yettiğince bu kültürü koruyarak, dayatırlar. İrade, kültür ve siyasal yönetimin kaynaşması kolaylıkla ve sıklıkla karşı konulamayan bir norm haline gelir. Ernest Gellner, ulusların ulusçuluk tarafından meydana getirildiğini düşünmektedir. Ulusçuluk önceden var olan tarihî mirasın getirdiği çok sayıdaki kültürün içinden bir seçim yaparak onları tamamen dönüştürür. Ölü diller canlandırılır, gelenek icat edilir.[1747]

Benedict Anderson ise, ulusçuluk/milliyetçiliği hayal edilmiş bir siyasal topluluk olarak tanımlamaktadır. Ulus, hem "egemenliği" hem de "sınırlılığı" içkin olarak hayal edilmiş bir cemaattir. Böyle bir cemaat kan bağından çok dil ile mümkün olabilmektedir. En küçük ulusun üyeleri dahi diğer üyeleri tanımayacak, onlarla tanışmayacak, çoğu hakkında hiçbir şey işitmeyecektir ama yine de her birinin zihninde toplamlarının hayali devam edecektir.[1748] Ulusun sınırlı olarak hayal edilmesinin sebebi, başka insanların yaşadığı esnek de olsa sınırların varlığıdır. Hiçbir ulus kendisini insanlığın tümü ile örtüşüyor olarak hayal etmez. Ulus egemen olarak hayal edilir, çünkü kavram, hiyerarşik hanedanlık mülklerinin meşruiyetinin aşındırıldığı bir çağda doğmuştur.[1749] Ulus daima derin ve yatay bir yoldaşlık olarak tanımlanır. Son iki yüzyıl boyunca insanların hayalleri uğruna ölmeye razı olmalarını mümkün kılan şey, son kertede bu kardeşliktir.[1750]

Ulus devletlerin "yeni" ve "tarihî" oldukları yaygın olarak kabul edilmekle birlikte, ulusun ezelî bir geçmişten kaynaklandığına ve sınırsız bir geleceğe doğru kesintisiz ilerlediğine inanılır.[1751] Sadece bir yurttaşlar cemaati olmayan ulus, aynı zamanda siyasal bir birimdir ve egemenlik fikri üzerine kurulu olan uluslararası sistemde egemen davranabilmeyi ifade etmektedir.[1752] Demokratik ulus, "ulus devletin dışarıya karşı bağımsızlığı"nı,

1747 Ernest Gellner, **Uluslar ve Ulusçuluk**, Çev. Büşra Ersanlı-Günay Göksu Özdoğan, 2. Baskı, Hil Yay., İstanbul 2008.

1748 Benedict Anderson, **Hayali Cemaatler Milliyetçiliğin Kökenleri ve Yayılması**, Çev. İskender Savaşır, 2. Baskı, Metis, İstanbul 1995, s. 20; Süleyman Seyfi Öğün, **Mukayeseli Sosyal Teori ve Tarih Bağlamında Milliyetçilik**, Alfa, İstanbul, Nisan 2000, s. 83-85.

1749 Anderson, **age.**, s. 20-21.

1750 Anderson, **age.**, s. 22.

1751 Anderson, **age.**, s. 25.

1752 Dominique Schnapper, **Yurttaşlar Cemaati Modern Ulus Fikrine Dair**, Çev. Özlem

gerçekliği betimler.

Hans Kohn, ulusçu/milliyetçi akımları Doğu ve Batı milliyetçilikleri olarak iki kategoride ele almıştır. Ona göre Batı milliyetçiliği; köken olarak bir politik oluşumun eseridir. Millî devlet projesi olarak doğmuş olup, kültürel hareketlendiricisi Rönesans ve Reform'dur. Burada sekülerlemiş burjuvalar politik anlamda güçlenmişler, gerek teoride gerekse pratikte Orta Çağ'ın evrensel ve emperyal kavramlarını yıkmışlardır. Aktüel bir gerçeklik olan ulusa/millete dayanmaktadırlar, yurttaşların birliği olarak doğmuşlardır. Önemli olan yurttaşların plebisit ve sözleşmeler ile yaşama iradesi göstermeleridir.

Doğu milliyetçiliği ise, göreli olarak geri sosyal ve politik şartların hüküm sürdüğü bölgelerde gecikmeli olarak doğmuştur. Mevcut devletlere karşı bir protesto eylemidir, varlık iddialarını kültürel temele dayandırırlar. Milliyetçilerin savundukları sınırlar ile mevcut sınırlar arasında büyük bir uyumsuzluk vardır. Doğu milliyetçiliğinde kültürel temaslar, devlet ve "iman" arasındaki otoriter birlik esastır; geçmişe dönük bir etnikliğin savunuculuğunu yapar, efsanelerle karışık geçmiş ve gelecek düşler. Doğu milliyetçiliğinin temel vurgusu, kolektif haklar ve herhangi bir ırkın üstünlüğüne dayanmaktır.[1753]

Anthony Smith, milliyetçiliğin ortak öz yönetim, toprak bütünlüğü ve kültürel kimlik gibi iyi tanımlanmış hedefleri ve bu hedeflere ulaşmak için de açık bir siyasi ve kültürel programı olduğunu düşünmektedir. Smith milliyetçiliği, dindar, laik, muhafazakâr, köktenci, imparatorluğa özgü ve ayrılıkçı olmak üzere ayrı ayrı değerlendirmektedir. Ancak milliyetçiliğin temel öğretisini şu şekilde özetlemektedir:

Dünya, her birinin kendi karakteri, tarihi ve yazgısı olan milletlere bölünmüştür; millet, siyasi iktidarın yegâne kaynağıdır; millete sadakat, bütün diğer sadakatlerden ağır basar; her birey, özgür olmak için bir millete bağlı olmak zorundadır; her millet, kendini eksiksiz ifade etmeye ve özerkliğe gereksinim duyar; küresel barış ve adalet, özerk bir milletler dünyasını gerektirir.

Ancak her milliyetçi ideoloji ya da hareket bu kavramların tamamını kullanmış değildir.[1754] Bu temel öğretiden de millî özerklik, millî birlik ve millî kimlik olmak üzere üç temel ülkü çıkmaktadır.[1755]

Modern milliyetçilik teorisi milliyetçiliği, 18. yüzyılın son çeyreğinde Polonya'dan ayrılmalar ve Amerikan Devrimi ile başlatmakta; Fransız Devri-

Okur, Kesit Yay., İstanbul 1994, s. 53.

1753 Öğün, **age.**, s. 78-81.

1754 Anthony D. Smith, **Milliyetçilik Kuram, İdeoloji, Tarih**, Çev. Ümit Hüsrev Yolsal, Tarcan Matbaacılık, Ankara 2013, s. 39-40.

1755 Smith, **age.**, s. 43.

mi ile devam ettirmekte Napolyon'un Prusya, Rusya ve İspanya'da gerçekleştirdiği tepkiye kadar getirmektedir. Teoriye göre 19. yüzyılın son otuz yıllık döneminde Avrupa dışından, Meiji Japonyası, Hindistan, Mısır, Rumen, Bulgar gibi ikinci bir milliyetçilik dalgası çıkmış; 20. yüzyılın başlarında Asya'dan çeşitli etnik milliyetçilikler, Türk, Arap, Pers, Vietnam, Çin ve Afrika gibi doğmuştur. 1930 ve 1940'larda milliyetçilik düşüncesinin ulaşmadığı bir yer kalmamıştır. Bu dönem bir yandan Avrupa'da Nazizim ve II. Dünya Savaşı'ndaki soykırımla sonuçlanan milliyetçiliğin doruk noktasına, öte yandan Afrika ve Asya'daki sömürgecilik karşıtı "özgürlükçü" milliyetçilere tanıklık etmiştir. 1960 ve 1970'li yıllar Batı'da etnik özerklik hareketleri ile Katalonya ve Euskardi (Bask Bölgesi), Korsika, İskoçya ve Quebec'te hayat bulmuştur. 1988'den sonra Perestroyka ve Glastnost'un Sovyetler Birliği içerisindeki milliyetçilikleri teşvik etmesi ile yeniden canlanmış ve 1991'de Sovyetlerin dağılmasına katkıda bulunmuştur. 20. yüzyılın son on yılında etnik milliyetçilik çerçevesinde, Hint Yarımadası'nda Orta Doğu ve Afrika Boynuzu'nda, Ruanda'da, Kafkaslarda ve Yugoslavya'da görülmektedir.[1756]

6.4.2. Osmanlı İmparatorluğu'nun Sonu ve Türk Milliyetçiliği Düşüncesinin Doğuşu

Millet şuuru Türk toplumunda tarihin erken çağlarından itibaren var olmakla beraber modern anlamda Türk milliyetçiliği düşüncesi 19. yüzyılda doğmuştur. Osmanlı İmparatorluğu tebaasının çeşitli din, kimlikler üzerinde bağımsızlık arayışında oldukları bu dönemde Türk milliyetçiliği/Türkçülük; Türk kimliği ve imparatorluğun kalan topraklarının kurtarılması açısından bir tepki olarak Osmanlı aydınları arasında ortaya çıkmıştır.[1757] 19. yüzyılda Kırım, Kafkasya ve Balkanlardan gelen iyi eğitilmiş göçmen grupları da Türk milliyetçiliği düşüncesinin gelişimi ve millî devletin kurulmasına hizmet etmiştir.[1758]

Türk milliyetçiliği düşüncesinin gelişiminde, 19. yüzyıl Avrupası'nda Türkiye'de üretilen sanat eserlerine, şair, filozof ve ahlakına duyulan ilginin artması; Doğu'ya hâkim olma amaçlı Türkoloji çalışmalarının artış göstermesi ve Türk tarihinin karanlıkta kalmış devirlerinin aydınlatılması da etkili olmuştur. Bu çalışmalar Türk tarih, kültür ve dilinin eski ve büyük olduğunu kaynaklar üzerinden gösterdiği için hem Meşrutiyet Dönemi'nde hem de Cumhuriyet Dönemi'nde Türk milliyetçiliği düşüncesi açısından ilgi görmüştür.[1759]

1756 Smith, **age.**, s. 125-126.

1757 Yusuf Sarınay, **Türk Milliyetçiliğinin Tarihi Gelişimi ve Türk Ocakları 1912-1931**, Ötüken, İstanbul 1994, s. 29.

1758 Sarınay, **age.**, s. 31-32.

1759 Sarınay, **age.**, s. 48-51.

Kırım, Kazan, Azerbaycan'dan gelen aydınlar Pan-Slavizm karşısında Pan-Türkizmi savunarak gelişmesine katkıda bulunmuşlardır. Rusya'da siyaset yapmanın yasak olduğu yıllarda bu aydınlar, Türklerin dil ve kültürel açıdan birleşmelerini savunmuşlar, gazete ve kitaplar yayımlamışlar, tiyatro oyunları hazırlamışlardır.[1760]

Birinci Dünya Savaşı sonrasında Mondros Mütarekesi'nin imzalanması, ülke topraklarının işgali, Millî Mücadele ve Misâk-ı Millî yeni Türk vatanı ve Türk milleti tanımı için yeni bir yorumun gelişmesine sebep olmuştur. Misâk-ı Millî metninde, Mütareke hattı dâhilinde dinen, ırken, emelen bir olan ve bir diğerine karşı hürmetkâr, fedakâr, ırki ve sosyal şartlarına riayetkâr Osmanlı İslam çoğunluğunun meskûn bulunduğu yerlerin tamamı hiçbir sebeple ayrım kabul etmez bir bütündür, denilmekteydi.[1761] Beyannamede ifade edilen Türkiye'nin güney sınırları Halep ve Musul vilayetlerinin güney sınırlarından başlamakta; batı sınırı ise Batı Trakya'yı da kapsamakta olup Meriç ile Mesta Karasu arasındaki bölgeden başka Mesta ve Ustruma Nehirleri arasındaki bölgeden (Kavala, Drama ve Serez) ibaretti. Türkiye'nin kuzeydoğu sınırı Kars, Ardahan ve Batum'u (Elviye-i Selase) içine alacak şekilde tasavvur edilmişti. Bu sınır tespitinde "kendi kaderini tayin" hakkı (self determination) ile "coğrafi vahdet" kavramı dikkate alınmıştı.[1762] Misâk-ı Millî, Mütareke hattı içinde yaşayan duygu, inanç ve amaç birliği olan Müslüman çoğunluğu bir "millet" sayarken yaşadıkları coğrafyayı ise "vatan" olarak tanımlamaktaydı. Nitekim Millî Mücadele'de yaşananlar topluma bir millî ruh, vatan ve millet duygusu kazandırmış ancak bunun içeriğinin modern manada şekillendirilmesi Cumhuriyet ile gerçekleşmiştir.

6.4.3. Cumhuriyetin Kuruluşunda Ulus Devlet ve Türk Milleti

Osmanlı bakiyesi toplumun bir arada millet olarak tanımlanması ve bu milletin ortak bir kimlik üzerinden inşaası ilk olarak Lozan'da gerçekleşmiştir. Lozan Antlaşması'nın 37-45. maddeleri "ekalliyetler" konusundadır ve hiçbir kanun, nizam ve resmî muamele bu hükümlerin üzerinde olamayacaktır. 37-39. maddelere göre Türkiye hükûmeti; doğum, milliyet, lisan ve ırk ayırt etmeden Türkiye ahalisinin tamamını himaye edeceği gibi, bunlar din inanç ve özel hayatlarını yaşama hürriyetine ve seyahat serbestisine sahiptirler. Gayrimüslim "ekalliyetler", Müslümanların sahip oldukları bütün haklara eşit derecede sahiptirler. Resmî dil Türkçe olmakla birlikte mahkeme önünde kendi dillerinde savunma yapabilirler. Farklılıkları onların memuriyete atanmasına, yükselmesine, muhtelif sanayi ve meslekte çalışmalarına

1760 Sarınay, **age.**, s. 53-61.

1761 Mustafa Budak, **Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Dış Politika**, Ketebe, İstanbul 2020, s. 33.

1762 Budak, **age.**, s. 40.

engel olmayacaktır.[1763] İlgili maddeler din, dil ve kültür farkı olan Türkiye ahalisine serbest yaşam hakkı verirken özellikle "ekalliyet" tanımının gayrimüslim yani Müslüman olmayanlar üzerinden oluşturulduğu görülmektedir.[1764] Bu maddeler aynı zamanda Türkiye tabiiyeti/vatandaşlığı üzerinden bir millet inşaası olarak da yorumlanabilir.

Lozan Antlaşması aynı zamanda Anadolu topraklarında yaşayan halkın homojenleştirilmesi için de 1 Mayıs 1923 tarihinden itibaren Türkiye'de yerleşmiş Rum Ortodoks dininden Türkiye tebaası ile Yunan arazisinde yerleşmiş Müslüman dininde bulunan Yunan tebaasının mecburi mübadelesini kararlaştırmıştı.[1765] Bu değişim savaş ve yıkım görerek kurulan yeni Türk devletinin din üzerinden bir homojenleştirme kurgulandığını da göstermektedir.

Atatürk, Cumhuriyetin ilanı sonrasında modern manada bir ulus devlet ve ulus/millet inşaa sürecini gerçekleştirdi. Bu amaca yönelik ilk çalışmaların özünü Türk etnik kimliğine atıfta bulunma, sahiplenme, gurur duyma; ikinci yönünü ise Cumhuriyetin siyasi sınırlarında yaşayan farklı etnik kimliklerin, ortak bir geçmişi, kültürü, dili ve geleceği paylaşma düşüncesi çerçevesinde Türk ve Türk milleti sayılması oluşturmuştur.[1766]

Atatürk'e göre, Asya'nın batısından Avrupa'nın doğusuna yaşadığı sınırlar "Türk yurdu"dur. Asya, Avrupa, Afrika ve Amerika Türk atalarına yurt olmuştur. Türklerin yaşadıkları coğrafyalar ve manevi bağlardaki gevşekliklere rağmen kökenindeki tip "Türk tipi"dir. Türkler yaşadığı tarihi ve coğrafi şartlar sebebiyle farklı milletlerle ortak yazgı etmişlerdir fakat bu durum Türk milletinin tarihi ve ilmî oluşumundaki soyluluğu ve dayanışmayı kesinlikle sarsmaz.[1767] Atatürk, Türk'ü; Anadolu'nun beşiğine doğmuş yıldırıma, kasırgaya ve dünyayı aydınlatan güneşe benzetmiştir. Türklük için hayatta yegâne fahrim ve servetim diyerek, Türk milletinin geçmişi için araştırmalar yapılması ve eserler verilmesini istemiştir.[1768]

1763 İsmail Soysal, **Türkiye'nin Dış Münasebetleri ile İlgili Başlıca Siyasi Antlaşmaları**, Ankara, İş Bankası Yay., 1965, s. 47-50.

1764 Bu konuda Lozan'da yürütülen tartışmalar için bk. Hatice Güzel Mumyakmaz, **Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Vatandaşlık**, IQ Kültür Sanat Yay., İstanbul 2013, s. 164-182.; Ayrıca bk. Kemal Arı, **Büyük Mübadele Türkiye'ye Zorunlu Göç 1923-1925**, Tarih Vakfı Yurt Yay., İstanbul 2014; İbrahim Erdal, **Mübadele Uluslaşma Sürecinde Türkiye ve Yunanistan**, IQ Kültür Sanat Yay., İstanbul 2012.

1765 Soysal, **age.**, s. 137.

1766 Güzel Mumyakmaz, **age.**, s. 255.

1767 Afet İnan, **Vatandaş İçin Medeni Bilgiler**, İstanbul, Devlet Matbaası, 1931, s.8-9,15; Mustafa Kemal Atatürk, **Medeni Bilgiler**, Örgün Yay., 2003, s.154-156,164.

1768 "Benim hayatta yegâne fahrim, servetim Türklükten başka bir şey değildir." "Bana insanlar üstünde bir doğuş atfetmeye kalkışmayınız. Doğuşumdaki tek fevkaladelik, Türk olarak dünyaya gelmemdir." Utkan Kocatürk Haz., **Atatürk'ün Fikir ve Düşünceleri**, Anka-

Diğer yandan Osmanlı bakiyesi toplumu Anayasal vatandaşlık etrafında Türk olarak tanımlayarak birlik beraber içinde millet duygusu yaratmaya çalışmıştır. 1924 Anayasası'nın 88. maddesine göre; "Türkiye ahalisine din ve ırk farkı olmaksızın vatandaşlık itibariyle Türk ıtlak olunur" denilmektedir.[1769] Bir başka ifadeyle Türkiye Cumhuriyetini kuran Türk halkını Türk milleti olarak tarif etmiştir. Türk milleti varlığı için bugünkü Türk yurdundan memnundur. Türk milleti "büyük" ve "şanlı" geçmişini bu yurtta koruyup zenginleştirebilecektir, demektedir.[1770]

Ona göre Türk milletinin ahlakı, gelenek ve görenekleri, hatıraları, millet yapan her değeri Türk dili ile korunur. Türk dili Türk milletinin kalbidir, zihnidir bu sebeple Türk milleti dilini çok sever ve onu yükseltmek için çalışır.[1771]

Sosyal düzenin birliği ahlak birliği ile sağlanır ki bir işin ahlaki olabilmesi için ayrı ayrı bir kaynaktan çıkmalıdır, bu kaynak toplumdur, millettir. Türk milletinin ahlaki birliği varlığıdır.[1772]

Atatürk'e göre Türk milletinin ortaya çıkışındaki tabii ve tarihi olgular; siyasi varlıkta birlik, dil birliği, yurt birliği, ırk ve köken birliği, tarihi ve ahlaki yakınlıktır. Vatandaşlara farklı etnik propagandalar yapılmak istenmesi Anadolu topraklarına üzüntüden başka bir şey getirmediği gibi farklı dinlerden olanlara yabancı gözüyle bakılması da millet ahlakına sığmamaktadır. Bu manada zengin bir hatıra mirasına sahip olmak, birlikte yaşamak konusunda ortak istek ve uzlaşma içinde olmak Cumhuriyetin millet tanımının özünü oluşturmaktadır.[1773]

Atatürk Türk milletine, tarih, dil ve millet şuuru kazandırmak, konuyla ilgili araştırmalar yapılarak Türk tarih ve dilinin zenginliğini, aynı zamanda Anadolu'nun eski bir Türk yurdu olduğunu dünyaya ilmî usullerle ispat etmek istemiştir. Bunun için de Türk Tarihi Tetkik Cemiyeti, Türk Dili Tetkik Cemiyetlerini kurdurmuş, tarih ve dil kongrelerini bizzat takip ettiği gibi kitap ve sözlük yazımlarına başkanlık ve rehberlik etmişti.[1774]

---

ra, Semih Ofset, 1999, s. 199-200.

1769 Necmi Yüzbaşıoğlu, **Anayasa Hukukunun Temel Metinleri**, 4. Baskı, Beta, İstanbul 2006, s. 27. 88. Maddenin ikinci fıkrasına Türk vatandaşlığı için hem kan hem toprak esası (karma sistem) gözetilmişti. Devlet göç alan ve göç veren bir toplum olmanın bilinci içerisinde nüfusunu çoğaltmaktan yana tavır almıştı. Ancak Doğan toprak esasına göre vatandaşlık kazanabilmek için kan hukukuna göre vatandaşlık kazanmamak gerektiğini ifade eder. Vahit Doğan, **Vatandaşlık Hukuku**, Seçkin, Ankara 2004, s. 30; Güzel Mumyakmaz, **age.**, s. 211.

1770 İnan, **"Vatandaş İçin..."**, s. 7; Atatürk, **Medeni…**, s. 153.

1771 İnan, **"Vatandaş İçin..."**, s. 8; Atatürk, **Medeni…**, s. 154.

1772 İnan, **"Vatandaş İçin..."**, s. 10-11; Atatürk, **Medeni…**, s. 158-159.

1773 İnan, **"Vatandaş İçin..."**, s. 12, 16-18; Atatürk, **Medeni…**, s. 162,164-167.

1774 Büşra Ersanlı, **İktidar ve Tarih, Türkiye'de Resmi Tarih Tezi'nin Oluşumu (1929-**

Dönemin tarih ve yurt bilgisi kitapları "vatan/yurt" kavramına da eğiliyordu, yazarlarına göre ufak tefek farklılıklar gösterebilmekle beraber vatan/yurt, sınırları belirli alan toprak, atalar mirası ve milletçe kollektif yaşanılan alan olarak üç boyutta ele alınmıştır.[1775] Vatan genellikle yeni Türk devletinin siyasi sınırları ile özdeşleştirmiştir; bu sınırlar Türklerin yaşadığı yer manasında "Türkiye" adını taşımaktadır. Vatan, bir milletin yaşadığı ecdat mezarlarıyla millî hale getirdiği yurttur, bu mekâna duyulması gereken aşk ve sadakat ise vatanseverliktir.[1776] Atatürk, bu kitapların amacına hizmet edeceğine inanmış, bütün yurttaşlara da okutulmasını istemiştir.[1777]

Dönemin inkılap tarihi kitaplarında da Osmanlı Devleti'nin yıkılışına atıf ile Atatürk inkılabının alamet-i farikası, "Türk milliyetçiliği" olarak izah edilmektedir öyle ki Türkler, devletinin yıkılmaması için Türk'üm diyememiştir. Bugünkü Türk rejimi kana değil, kültüre dayanmaktadır ancak "Ben bir Türk'üm dinim cinsim uludur" diyerek yola çıkmıştır.[1778]

Atatürk'ün milliyetçiliği; Türk milletini sevmek, gücüne, çalışkanlığına, ahlak ve fazileti ile geçmişine inanıp gurur duymak; çağdaş medeniyetler arasında hak ettiği yeri bulması için çalışmak şeklinde tarif edilebilir. Atatürk Türk aydınlarının kendi milletlerini diğer milletlerden aşağı görerek kendine duyduğu güveni kaybetmesini yanlış bulur.[1779]

Türk milletinin birlik, beraberlik ve millî şuurunun korunmasını ve kendisinden sonrakilerin Türk milletinin istikbali için çalışmasını da sıklıkla telkin eder:

...Milli mevcudiyetin temeli, milli şuur ve milli birliktedir[1780]*, ..Benim Türk milletine, Türk cemiyetine, Türklüğün istikbaline ait ödevlerim bitmemiştir, siz onları tamamlayacaksınız...Bu sözler bir ferdin değil, bir Türk ulusu duygusunun ifadesidir. Bunu her Türk bir parola gibi kendisinden sonrakilere mütemadiyen tekrar etmekle son nefesini verecektir. Her Türk ferdinin son nefesi, Türk ulusunun nefesinin sönmeyeceğini, onun ebedi olduğunu göstermelidir. Yüksel Türk! Senin için yüksekliğin hududu yoktur. İşte parola*

1937), İletişim, İstanbul 2003, s. 108-1909; Soner Çağaptay, "Otuzlarda Türk Milliyetçiliğinde Irk, Dil ve Etnisite", **Milliyetçilik**, Tanıl Bora ed., İletişim, İstanbul 2002, s. 245-262; Talat Tekin, "Atatürk ve Türk Dilinde Reform", **Erdem**, 1988, s. 1023-1043.

1775 Füsun Üstel, **"Makbul Vatandaş'ın Peşinde" II. Meşrutiyet'ten Bugüne Vatandaşlık Eğitimi**, İletişim, İstanbul 2004, s. 163-164.

1776 Üstel, **age.**, s. 159.

1777 Afet İnan, **"Vatandaş İçin...",** s.7-6.

1778 Oktay Aslanapa, **1933 Yılında Üniversite'de Başlayan İlk İnkılap Tarihi Ders Notları**, Türk Dünyası Vakfı, İstanbul 1997, s. 156-157.

1779 Kocatürk, **age.**, s. 205.

1780 Kocatürk, **age.**, s. 208.

budur![1781]

6.5. Halkçılık*

Halkçılık, Atatürkçü düşünce sisteminin milliyetçilik, millî egemenlik ve tam bağımsızlık ilkeleriyle birlikte, Millî Mücadele'nin ilk günlerinden beri en çok vurgulanan unsurlarından biridir. Atatürk ilkelerinden biri olan Halkçılık ilkesi, Türkiye Cumhuriyeti'nin kurucu unsurlarının simgesi olan altı ok'un ilk ögesidir. Halk kavramının başta Türk Dil Kurumu sözlüğü olmak üzere çeşitli sözlüklerde pek çok tanımı vardır.[1782] Aynı ülkede yaşayan, aynı kültür özelliklerine sahip olan, aynı uyruktaki insan topluluğu olan halk kavramı Fransızca'da Peuple, Almanca'da Volk, İngilizce'de People, İtalyanca'da Popolazione, Osmanlıca'da Avam, Nas, Eşhas, Amme, Millet, anlamında kullanılmıştır. Çeşitli sözlüklerde *yaratılmış olanlar, insanlar, insanlardan bir bölük, aynı yerde toplanmış insanlar, aydın ve memur topluluğu dışında kalanlar* gibi karşılıklarda kullanılmıştır.[1783] Türk halkını, aynı ülkede oturan ve diğer ortak özelliklere sahip, ortak çıkarları ve değer sistemlerini paylaştığı insanların tümü oluşturur.

Halkçılık, bireyler arasında hiçbir fark ayrılığı görmemek, topluluk içinde ayrıcalık kabul etmemek, halk adı verilen ve tek eşit bir varlık tanımak görüş ve tutumu olarak tanımlanmaktadır. Halkçılık, halk devleti, halk yönetimi, halkın kendi geleceğine egemen olması, yani siyasi demokrasi olarak kabul edilir.[1784]

Orta Çağ'ın teolojik dünya görüşünün yerini halk egemenliği kavramına bırakmasıyla İngiliz yurttaşlarının siyasi iktidara katılması, 17. yüzyıl sonlarında gerçekleşmiş, genel seçim sistemi ise 19. yüzyılın ikinci yarısında kabul edilmiştir. Amerika'da 1800'lerde batılı ve güneyliler arasında yerel siyasal eylem grupları oluşmuş ve bunlar Amerikan Senato üyelerinin halk tarafından seçimi ve siyasal demokrasiyi güçlendirip çiftçileri iş ve sanayi

1781 Kocatürk, **age.**, s. 209. *Büyük davamız, en medeni ve en rahata kavuşmuş bir millet olarak varlığımızı yükseltmektir. Bu yalnız kurumlarında değil, düşüncelerinde temelli bir inkılap yapmış olan büyük Türk milletinin dinamik idealidir. Bu ideali, en kısa zamanda başarmak için fikir ve hareketi beraber yürütmek mecburiyetindeyiz….* Kocatürk, **age.**, s. 211.

* Prof. Dr. Yasemin Doğaner, Hacettepe Üniversitesi, Öğretim Üyesi, ydoganer@hacettepe.edu.tr.

1782 Aynı soydan gelen, ayrı ülkelerin uyruğu olarak yaşayan insan topluluğu; bir ülke içerisinde yaşayan insan topluluklarından her biri; belli bir bölgede veya çevrede yaşayanların bütünü, ahali; bir ülkedeki yurttaşların bütünü, kamu; Bk. https://sozluk.gov.tr/ Erişim tarihi: 26.08.2020.

1783 M. Zeki Pakalın, **Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü**, C 1, 2. Baskı, İstanbul 1971, s. 112.

1784 Yücel Özkaya, "Atatürk ve Halkçılık", **Atatürkçü Düşünce**, Atatürk Araş. Mrk. Yay., Ankara 1992, s. 457.